

Ser mitt huvud smart ut i den här?

– en studie om sjalhbärande kvinnors upplevelser av bemötande inom högskolan

Fouzia Aharbach och Jenny Ehn

Institutionen för pedagogik och didaktik

Examensarbete 15 hp

Studie- och yrkesvägledarprogrammet 180 hp

Vårterminen 2011

Examinator: Helena Bergström

Handledare: Elisabet Söderberg

English title: Does my head look smart in this?

Stockholms
universitet

Ser mitt huvud smart ut i den här?¹

– en studie om självbärande kvinnors upplevelser av bemötande inom högskolan

Fouzia Aharbach och Jenny Ehn

Sammanfattning

Denna studies syfte är att beskriva några självbärande kvinnors upplevelser av bemötande inom högskole/universitetsmiljö. Studien undersöker dels bemötande från lärare och dels bemötande från studiekamrater. För att undersöka detta används kvalitativa intervjuer. Intervjuundersökningens resultat visade på att respondenterna har mycket skilda upplevelser. Några av respondenterna har mycket negativa erfarenheter av bemötande från lärare, andra framhåller att lärarna är ett stort stöd. När det gäller studiekamrater beskriver några av intervjupersonerna att det till en början funnits en viss distans och exempel på annorlunda behandling i bemötande från dem, men att det oftast blev bättre med tiden. En respondent är idel positiv kring sina upplevelser. I studien dras slutsatsen att det i dessa kvinnors upplevelser finns både positiva och negativa exempel på bemötande från andra.

Nyckelord

Sjal, slöja, stigma, stigmatisering, muslimska kvinnor, högskola, universitet, bemötande.

¹ Titeln har inspirerats av Randa Abdel-Fattahs roman *Ser mitt huvud tjockt ut i den här?* (2006). Sverige: Bonnier Carlsen

Abstract

This study aims to describe the experiences of social treatment of a few women, who wear a head scarf, within the college/university environment. The study examines social treatment from teachers as well as from fellow students. To examine this, the study uses qualitative interviews. The results of the interviews showed that the respondents have very different experiences. A few of the respondents have very negative experiences concerning treatment from teachers, others describe the teachers as supportive. Concerning fellow students some of the respondents described how, in the beginning, they were treated with some distance. This however changed, in most cases, as time went on. One respondent is undividedly positive about her experience. The study concludes that there are examples of both positive and negative social treatment in the women's experiences.

Keywords

Head scarf, veil, stigma, stigmatisation, muslim women, college, university, social treatment.

Inledning.....	7
Val av problemområde.....	8
Förförståelse.....	9
Syfte.....	10
Antagande.....	10
Forskningsfrågeställningar.....	10
Avgränsningar.....	11
Kunskapssyn och människosyn.....	11
Begrepp.....	12
Bakgrund.....	13
Resultat av litteratursökning.....	13
Teoretiskt perspektiv.....	13
Anknytande forskning.....	15
Rasism, stereotyper och diskriminering.....	16
Muslimska kvinnor och sjalen.....	17
Metod.....	20
Undersökningsstrategi.....	20
Metoder och tekniker.....	20
Genomförandesteg	21
Urval.....	22

Urvalsgrupp.....	22
Datainsamling.....	23
Tillförlitlighet och giltighet.....	23
Etiska ställningstaganden.....	24
Resultat.....	26
Bemötande från högskole/universitetslärare.....	26
Bemötande från studiekamrater.....	28
Analys.....	31
Sjalen som ett stigma	31
Från stigma till stereotyp och andrafiering.....	32
Stigmats konsekvenser.....	33
Att hantera stigmat.....	34
Bortom stigmat.....	36
Slutsatser.....	37
Hur upplever de sjalbärande kvinnorna att högskole-/ universitetslärare bemöter dem?.....	37
Hur upplever de sjalbärande kvinnorna att deras studiekamrater bemöter dem?.....	37
Diskussion av vårt antagande	38
Diskussion	39
Resultat.....	39
Metod.....	40
Framtid.....	40

Referenser.....	42
Litteratur.....	42
Nätreferenser.....	44
Bilaga 1.....	45
Intervjumanual.....	45
Bakgrundsfrågor.....	45
Frågor kring bemötande.....	45
Bilaga 2.....	46
Exempel på information vi gett till respondenter.....	46

Inledning

I Mångfaldsbarometern, Uppsala universitets kartläggning av attityder till etnisk mångfald från 2009, fastslås att ca 70 procent av den svenska befolkningen "har goda erfarenheter av nära kontakt och samarbete med personer med invandrarbakgrund" (Mella & Palm, 2009: 3). Vid djupare inblick i studiens delfrågor bli dock denna inledningsvis positiva bild mycket mer diffus. Många instämmer i påståenden som "invandrarna har skyldighet att anpassa sig till vårt lands vanor" (Ibid., 2009: 4), som kan tolkas som ett mycket villkorat bifall till mångfald. Även påståenden som baseras på välkända stereotyper av olika grupper av invandrare får stort medhåll (Ibid.). Här i kan skönjas attityder som pekar mot att mångfald är okej, men endast med villkoret att skillnaden mellan oss och dem, "vårt lands vanor" och deras länders vanor, inte får märkas för mycket. Denna uppdelning i "vi" och "de" kommer naturligtvis att påverka samspelet mellan människor i vårt samhälle, i synnerhet för de personer som tillhör en kulturell minoritet.

I radioprogrammet "Vem är den andre i Europa" (Sveriges Radio, 2009) föreslås muslimer som en grupp som idag ofta utmålas och behandlas som de Andra. Religion kan menas vara en tydligt skillnadsskapande kategori i Sverige idag (von Brömssen, 2003). Särskilt efter den 11 september 2001 har muslimer mer och mer utmålats, inte bara som annorlunda, men också som samhällets syndabock (Amghar mfl., 2007). Kategoriseringen och andrafieringen är ett faktum.

Vilka konsekvenser får detta för muslimer i Europa i allmänhet och Sverige i synnerhet? Diskriminering är ett erkänt faktum, både på struktur- och individnivå (Choudhury, 2007) Hur upplever dessa personer själva sina liv i ett sammanhang där de ständigt utpekats och representeras som de Andra?

Val av problemområde

Vi har, med hänsyn till ämnets storlek och omfattningen av denna C-uppsats valt att inrikta oss på muslimska kvinnors erfarenheter. För att ytterligare snäva av vårt problemområde har vi valt att inrikta oss på sjalbärande kvinnors upplevelser inom högskolan.

I Mångfaldsbarometern får påståendet ”det borde vara förbjudet att bära slöja i skolan eller i arbetet” betydande stöd (Mella & Palm, 2009: 5). Samtidigt svarar ca 70 procent att de anser att invandrare ska åtnjuta sociala rättigheter (Ibid.). Varför finns detta motsatsförhållande i inställningen till generella sociala rättigheter och den specifika rätten att få klä sig som man vill? Detta pekar på att frågan om sjalen (eller slöjan/huvudduken, se vidare under rubriken ”Begrepp” nedan) är en aktuell och laddad fråga. Varför vållar ett klädesplagg så stor debatt?

Amiriaux (2007) ställer sig samma fråga och drar slutsatsen att sjalen blivit en så känslig fråga just för att den, i den västerländska kontexten, inte är bara ett klädesplagg utan en symbol för islam som helhet, och i synnerhet för de påstådda problem som uppstår i mötet mellan islam och den sekulariserade västvärlden (Ibid.).

Som nämndes ovan är religion en kategori som skapar skillnad (von Brömssen, 2003). Sjalen, och kvinnorna som bär den, blir således en symbol för just denna skillnad (Amiriaux, 2007). Cooke (2007) menar att muslimer har blivit de Andra, och de muslimska kvinnorna har, genom sjalens symbolik i väst, blivit synliga representanter för dessa Andra.

Skolan och utbildningsväsendet är en arena som hamnat i framkant i denna debatt. Rätten till att bära sjal i skolan är ofta det som ifrågasätts, till exempel som i Frankrikes förbud mot detta på allmänna skolor. Detta gör frågan viktig och aktuell för alla som verkar inom utbildningsväsendet.

Vi vill i denna uppsats försöka ta reda på hur de sjalbärande kvinnorna själva upplever att vara sådana representanter. Vad innebär det att bära sjal i ett sammanhang där detta inte är norm? Hur påverkar detta det sociala samspelet med andra, utifrån kvinnornas egen synvinkel?

Vi anser att detta ämne är viktigt och intressant att undersöka därför att det kan anses vara en social rättighet att bemötas jämlikt oavsett hur man klär sig. Särskilt rätten till

religiösa uttryck fastslås i FN:s deklaration av de mänskliga rättigheterna (Förenta Nationerna, 1987: artikel 18).

Det är också ett aktuellt ämne då det svenska samhället och även högskolan idag är och blir allt mer mångkulturella. Detta gör det ännu viktigare att undersöka just hur personer som kan menas vara i synlig minoritet upplever sin egen situation.

Dessutom kan vår uppsats, då vi ämnar undersöka just högskolestuderande kvinnors upplevelser, bidra med kunskap som är viktig för alla som ämnar arbeta inom utbildningsområdet, däribland vägledare. Vår studie kommer röra frågor kring människors samspel och vad som kan hända i mötet mellan människor, vilket är något som det för vägledare är viktigt att ha medvetenhet om.

Förförståelse

Huruvida det går, att som forskare, vara helt objektiv är diskuterbart (May, 2001).

Vi har självklart egna ingångar till det här ämnet och kunskapsmässiga utgångspunkter som kan ha påverkat hur vi tagit oss an det. Till exempel bär en av oss själv själ.

Vi har också under vår utbildning, både på studie- och yrkesvägledarprogrammet och innan, läst en hel del om människors samspel och också om saker som diskriminering och fördomar. Detta ger också en kunskapsmässig bas som kan ha påverkat hur vi ser på det vi nu studerat.

Vi har således inte gått in i studiet av detta problem helt värderingsfritt då vi redan från början tyckt oss ”veta” att kvinnorna upplever något negativt i sina studiemiljöer för att de bär själ.

Denna förförståelse kan naturligtvis ha varit både positiv och negativ i relation till vårt uppsatsarbete. Negativ då den kan ha påverkat hur vi analyserat och tolkat våra data, och positiv då den gett ett engagemang och en närhet till ämnet som vi tror kan ha varit oss till gagn.

Vår intention har dock varit att försöka förhålla oss så icke-vetande som möjligt, och låta respondenternas egna berättelser komma till fullt uttryck, oavsett om de delat vår egen uppfattning eller inte.

Syfte

Syftet med denna uppsats är att beskriva några självbärande kvinnors upplevelser av bemötande inom högskole/universitetsmiljö.

Antagande

Vi ämnar inte testa antaganden på ett deduktivt sätt. Vi förstår dock att det är viktigt, särskilt för oss själva, om våra förförstådda uppfattningar om ämnet är redovisade.

Utifrån vår förförståelse har vi således format ett antagande:

Vi antar att flera av respondenterna kommer att ha upplevt sig bli annorlunda behandlade på grund av att de bär själ. Vi tror att deras berättelser kommer att vara både positiva och negativa, utifrån deras personliga uppfattning.

Forskningsfrågeställningar

1. Hur upplever de självbärande kvinnorna att högskole-/universitetslärare bemöter dem?
2. Hur upplever de självbärande kvinnor att deras studiekamrater bemöter dem?

Avgränsningar

Vi har inte ämnat undersöka kvinnornas studier i sig, utan snarare hur kvinnorna upplever interaktionen i sin studiemiljö på högskolan då de bär sjal.

Vi har heller inte varit intresserade av vad religionen, rent teologiskt, säger om att bära sjal, inte heller har vi valt att lägga någon större vikt på hur kvinnorna själva ser på sitt sjalbärande i våra forskningsfrågor. Detta då det redan finns mycket skrivet om dessa frågor och desto mindre om det vi ämnat undersöka; samspelet mellan människor.

Kunskapssyn och människosyn

Den kunskapssyn som ligger till grund för vår studie kommer från det socialkonstruktionistiska perspektivet. Detta perspektiv är vitt och brett och har sina rötter i flera olika kunskapstraditioner, så som psykologi, filosofi och sociologi. Gemensamt för dessa är socialkonstruktionismens ifrågasättande av det som anses vara allmän kunskap och hur den skapas. Socialkonstruktionismen menar att all kunskap är ett resultat av det som skapas i det sociala samspelet mellan människor. Kunskap som anses sann är det därför att alla, om än på ett omedvetet plan, håller med om att den är sann (von Brömssen, 2003).

Även våra egna och andras identiteter är kontinuerligt konstruerade genom det sociala samspelet (Ibid.). Våra egna jag, och även hur vi kategoriserar och uppfattar andra är alltså socialt konstruerat. Härmed blir föreställningar så som kultur, etnicitet, likhet och olikhet inte naturgivna och självklara, utan konstruktioner som skapas och vidmakthålls genom det sociala samspelet och de maktstrukturer som genomsyrar interaktionen (Ibid.).

Vår kunskapsmässiga utgångspunkt för denna studie påverkas också av vår syn på människor och särskilt vår inställning om alla människors lika värde. Detta har lett till att vi lagt stor vikt på att försöka bemöta våra respondenter med respekt och hänsyn under vår intervjuundersökning.

Begrepp

För att beteckna den huvudbonad vissa muslimska kvinnor bär har vi valt att i detta arbete använda oss av ordet "sjal". Med det syftar vi då på en huvudbonad som täcker håret, halsen och ibland axlarna och dekolletaget.

Andra vanliga ord för denna typ av sjal är bland annat "slöja" eller "huvudduk". Ibland används den arabiska termen, "hijab", även på svenska.

Vi har valt att använda benämningen "sjal" då vi tycker att det är ett passande ord på grund av sin vardaglighet och neutrala konnotationer i svenska språket. "Slöja", exempelvis, har blivit ett ganska laddat ord i den aktuella debatten och förknippas lätt med exempelvis brudslöjor eller andra typer av huvudbonader som täcker hela huvudet, inklusive ansiktet.

Att använda den arabiska termen "hijab", som exempelvis Yngwe (2003) gör i sin studie om muslimska kvinnor, är ett annat alternativ. Detta kan dock bli problematiskt då "hijab" i sin generiska form inte bara syftar till huvudbonaden i sig utan till en hel klädkod tänkt att uttrycka blygsamhet (Abu-Lughod, 2007). Dessutom anser vi att det finns en poäng i att använda ett svensk ord då ett utländskt begrepp kan tänkas förstärka den främmande stämpel som sjalbärande ibland får i relation till den svenska majoritetskulturen. I detta perspektiv blir valet av ett vardagligt svenskt ord även en markering av sjalbärande som någonting vanligt förekommande och odramatiskt.

Således använder vi genomgående ordet sjal, förutom i direkta citat från annan litteratur eller från intervjuundersökningens respondenter.

Bakgrund

I detta kapitel presenteras resultaten av vår litteratursökning och den litteratur vi använt som underlag för denna uppsats. Litteraturen presenteras under rubrikerna "Teoretiskt perspektiv" samt "Anknytande forskning".

Resultat av litteratursökning

Den litteratur som presenteras i det följande är främst resultat av litteratursökningar i Libris där vi har använt ämnesord som 'sjal', 'slöja', 'muslimska kvinnor' 'bemötande' och 'stereotyper'. Utifrån dessa resultat har vi sedan gjort ett urval utifrån vad vi anser relevant för vår kommande studie. En sökning på ämnesorden 'muslimska kvinnor' resulterade till exempel i böcker inom islamsk teologi, vilket inte är huvudfokus för vår uppsats, varpå de valdes bort.

Vi har också hittat litteratur genom referenser i andra examensarbeten, samt genom tips från vår handledare.

Teoretiskt perspektiv

Som teoretiskt underlag för denna uppsats har vi använt oss av Goffmans (2011/1963) teori kring stigmatisering.

Goffman (2011/1963) menar att i varje samhälle finns olika medel, så som hudfärg, kläder eller andra attribut, som används för att dela in människor i olika kategorier.

Denna kategorisering är automatisk och omedveten. Det räcker med en första åsyn av en

person för att denne ska placeras i en kategori och därutifrån också tillskrivas andra egenskaper i form av en social identitet.

Termen stigma, menar Goffman (2011/1963) används för att beskriva en utmärkande egenskap eller attribut som i ett visst givet sammanhang är misskrediterande.

Goffman (2011/1963) skiljer mellan olika typer av stigman, så som kroppsliga missbildningar eller handikapp, fläckar på den personliga karaktären, som exempelvis alkoholism eller fängelsevistelse, eller så kallade tribala stigman som religion eller nation.

Alla dessa olika typer av stigman förenas dock i hur de individer som bär på ett stigma behandlas i det sociala samspelet. En individ som bär på ett stigma, en stigmatiserad individ, stämplas av den normala gruppen som avvikande, varpå de normala vidtar "diskriminerande åtgärder av de mest skilda slag. Varigenom vi [de normala] på ett effektivt sätt, men ofta oavsiktligt, i hög grad reducerar vederbörandes livsmöjligheter" (Ibid., 2011/1963: 13). Att vara stigmatiserad innebär alltså att stämplas och behandlas som avvikande.

Goffman (2011/1963) beskriver vidare hur ett stigma kan förstås som ett attribut som står i relation till ett mönster; en stereotyp. Denna stereotyp kommer att föra med sig förväntningar på personen som bär på stigmat, eller med Goffmans (2011/1963) ord: "Det ligger nära till hands för oss [de normala] att pådyvla folk en massa ofullkomligheter på basis av en enda ofullkomlighet..." (Ibid., 2011/1963: 13). Att bli stigmatiserad innebär således att ett enda attribut, som i ett aktuellt sammanhang ses som icke önskvärt, antas tyda på andra lika oönskade attribut och egenskaper, och att som individ reduceras till dessa. Genom denna process blir de likheter med den normala gruppen en stigmatiserad individ faktiskt osynliggjorda och ignorerade. Goffmans (2011/1963) beskriver detta också som att: "Rent definitionsmässigt tror vi [de normala] förstås att den person som är behäftad med ett stigma inte är fullt mänsklig" (Ibid., 2011/1963: 13).

Goffman (2011/1963) beskriver också olika sätt som en stigmatiserad individ försöker hantera sitt stigma på. Exempelvis kan den stigmatiserade individen kan välja att försöka avlägsna sitt stigma. Ett annat alternativ är att trots stigmat försöka leva så som individer i den normala gruppen gör. Den stigmatiserade individen kan också försöka avskärma sig helt från kontakter med de normala, för att på så vis undgå stigmat

konsekvenser. Ett annat alternativ för den stigmatiserade individen är att hitta egna tolkningar av verkligheten, där hans eller hennes egna värderingar får framstå som norm ”och så känna sig som en fullt normal människa, medan det för honom [den stigmatiserade individen] istället blir vi [de normala] som inte är riktigt mänskliga” (ibid., 2011/1963: 14).

Goffman (2011/1963) menar att en stigmatiserad individ ofta tvingas välja mellan att, å ena sidan, försöka kämpa emot de uppfattningar som finns av honom eller henne och slåss för sin rätt att behandlas rättvist eller å andra sidan ta emot det negativa beteendet på ett mer passivt sätt. Det senare alternativet innebär naturligtvis mycket negativa konsekvenser för individen, både rent strukturellt i form av att bli diskriminerad och även på ett mer personligt, emotionellt plan. Den andra vägen, att försöka stå upp för sig själv, kan dock också leda till negativa konsekvenser. Den normala gruppen kan komma att betrakta aggressiva utspel från den stigmatiserade som en del av stigmates uttryck, vilket leder till en förstärkning av den stigmatiserades avvikelse och därefter till ännu hårdare diskriminering från de normalas sida.

En stigmatiserad individ kan söka tröst dels hos den egna gruppen och dels hos normala personer som har särskild insikt i de stigmatiserades situation; de så kallade "visa" (Goffman, 2011/1963). En vis person är, i detta sammanhang, en person som tillhör den normala gruppen men som är öppet och sympatiskt inställda gentemot de stigmatiserade. Familiaritet överhuvudtaget är något som ibland minskar stigmatiseringen (Goffman, 2011/1963). Nära och frekventa kontakter mellan personer i den normala gruppen och stigmatiserade individer kan således, genom ökad familiaritet, leda till att förakt och diskriminering gentemot de stigmatiserade minskar. Goffman (2011/1963) betonar dock att detta inte alltid sker vid ökad familiaritet, ibland kvarstår förakt och negativa attityder trots nära kontakt grupperna emellan.

Anknytande forskning

Som kompletterande litteratur till denna uppsats har vi också använt oss av tidigare forskning om muslimska kvinnors erfarenheter från utbildning och arbetsliv. Då det inte finns mycket forskning inom detta område sedan tidigare har vi också använt oss av

forskning kring rasism, stereotyper och diskriminering, rent generellt, med fokus på utbildningsväsendet. I det följande presenteras dessa två kategorier av forskning under motsvarande rubriker.

Rasism, stereotyper och diskriminering

Hall (1997) menar att människor kategoriserar världen utifrån skillnader, och förstår saker utifrån dess motsatser. Exempelvis förstås inte konceptet svart därför att det finns en essens av svarthet, utan i motsats till vitt. Samma mekanism finns i hur människor kategoriserar varandra; jag är jag för att jag inte är du, och vi är vi för att vi inte är de andra. I sin grundläggande form är kategorisering en naturlig psykologisk företeelse som hjälper människor att göra världen runt omkring begriplig. Detta skillnadsskapande innefattar dock alltid en maktdimension. Det handlar således inte bara om att sätta saker i motsats till varandra, utan även att utpeka en av dem som bättre eller mer önskvärd än det andra alternativet. Med detta i åtanke leder kategoriseringen av människor till stereotypisering som kan yttra sig i diskriminering och rasism (Ibid.).

Genom bilder i media och politik uppdelas människor till vi och dem. Hur exempelvis invandrare framställs i media förstärker stereotyper vilket leder till en slags diskursiv diskriminering (Hall, 1997; Borevi & Strömblad, 2004). Detta bidrar till att skapa ett ”vi” och ett ”de Andra”. ”Vi” svenskar har rätt att uttrycka oss fritt och ”de” invandrarna ska anpassa sig till svenska normer och värderingar. Dessa stereotyper har oftast en lång historia och består av en förenklad föreställning om människor som tillhör en viss kultur. Individer och grupper placeras sedan in i samhällshierarkin utifrån denna uppfattning. Det handlar om makt, och dessa maktförhållanden i samhället gör att sociala stereotyper fortsätter (Borevi & Strömblad, 2004).

I *Det blågula glashuset – strukturell diskriminering i Sverige* (SOU: 2005:56) tas också medias roll i skapandet av stereotyper upp. Medierna förmedlar en snäv bild där manliga invandrare framställs som kriminella och invandrarkvinnor som passiva och förtryckta. Medierna skapar samtidigt svenskhet genom att negativa saker tillskrivs ”de andra”, vilket lämnar det positiva och ”normala” att tillskrivas svenskar och svenska värderingar. Ett exempel på en sådan föreställning är hur manliga invandrades våld mot kvinnor förklaras med existensen av en kvinnoförtryckande kultur, medan svenska mäns

våld mot kvinnor förklaras på en individuell, psykologisk nivå (SOU 2005: 56).

Rapporten betonar också hur skolan och utbildningssystemet präglas av svenskhet som norm vilket leder till att skolan, trots policys om mångkultur och tolerans, ofta fungerar som en arena där kategorier som "invandrare" och "svensk" reproduceras (Ibid.).

James (2006) rapport om rasifierad profilering och etnisk diskriminering tar upp ämnet om hur fokuseringen på mångfald som policy ofta kan leda till att rasism och diskriminering osynliggörs. James (2006) menar att rasism i Sverige ofta har setts som något som finns i andra länder, och att detta har lett till att många människor kunnat förenkla diskrimineringens strukturella karaktär och sluppit granska sig själva. Vidare menar James (2006) att institutioner, exempelvis universitet är styrda av svenskhet som norm och svenska värderingar ses som självklara. James (2006) använder begreppet rasifierad profilering för att beskriva hur studenter blir stereotypiserade och marginaliserade inom utbildningsväsendet. Detta, menar han, får också konsekvenser för hur väl dessa studenter lyckas realisera de utbildningsmässiga mål de eftersträvar. Denna rasifierade profilering handlar inte om bara hudfärg eller ras, utan inkluderar också religion, etnicitet, nationellt ursprung eller födelseort. Uppdelningen i ett "vi" och ett "de Andra" blir därmed tydlig inom utbildningsväsendet.

Muslimska kvinnor och sjalen

Cooke (2007) skriver om hur muslimer, generellt, efter den 11 september 2001 blivit den Andra i västvärlden och hur muslimska kvinnor, specifikt, genom sitt självbärande blivit deras synliga representanter. Hon använder termen "Muslimwoman", i sammansatt form, för att beteckna just den stämpel av föreställningar som muslimska kvinnor möter från det omgivande samhället. En "Muslimkvinna", i vår egen svenska översättning, är någonting annat än en muslimsk kvinna, alltså en individ av kvinnligt kön som bekänner sig till trossystemet islam. "Muslimkvinnan" betecknar hos Cooke (2007) istället en stereotyp bild av den muslimska kvinnan där sjalen blir en symbol för den grundläggande skillnad som uppfattas finnas mellan "vi" och "de Andra", mellan islam och västvärlden (Ibid.).

I Otterbeck & Bevelanders (2006) statistiska undersökning om attityder gentemot islam och muslimer hos gymnasieungdomar i Sverige framkommer att var fjärde muslimsk

flicka upplevt kränkande behandling. Otterbeck & Bevelander (2006) menar också att detta är en vanligare upplevelse för muslimska flickor än pojkar.

När det gäller attityder gentemot muslimer hos andra ungdomar visar resultatet av Otterbeck & Bevelanders (2006) undersökning också på att de ungdomar som har föräldrar med hög socioekonomisk status och hög utbildning generellt sett har en mer tolerant inställning gentemot muslimer. Också att känna någon som är muslim personligen är en faktor som gör personer mer positivt inställda till muslimer överlag. Otterbeck & Bevelander konkluderar med att säga att "om du är kvinna, högutbildad och ekonomiskt välmående är du mer tolerant än om du är man, lågutbildad och inte ekonomiskt välmående" (Ibid., 2006: 13).

Samuelsson (2005) skriver om muslimska kvinnor i svenskt samhällsliv och berättar om hur en kvinna som börjat bära sjal blir bemött med misstänksamhet. Personer i hennes omgivning ifrågasätter exempelvis om hon själv har valt att bära sjal. Samuelsson (2005) berättar också att flera sjalbärande kvinnor vittnar om problem i arbetslivet; deras kompetens ifrågasätts och de måste ofta, inför sina kollegor, stå till svars för sin tro och för muslimers handlingar i allmänhet. Samuelsson (2005) drar slutsatsen att muslimska kvinnor stöter på många hinder i sina försök att delta aktivt i svenskt samhällsliv på grund av den kulturimperialism som råder. Kvinnorna blir, som hos Cooke (2007) representanter för de Andra.

Flera författare vittnar om den stereotyp av muslimska kvinnor som är vida spridd i det västerländska samhället. Muslimska kvinnor uppfattas som okunniga, utbildade och förtryckta av sina makar eller släktingar. De antas inte kunna uttrycka sina åsikter eller tala för sin rätt. Att bära sjal uppfattas också ofta som ofrivilligt; kvinnorna antas ofta ha blivit tvingade till det (Samuelsson, 2005; Cooke, 2007; Särebrand 2010; Yngwe, 2003).

Särebrands (2010) undersökning om hur yrkesverksamma muslimska kvinnors identitetsskapande ger exempel på positiva erfarenheter av bemötande inom arbetslivet men också exempel på erfarenheter som tyder på omgivningens stereotypa föreställningar om den muslimska kvinnan. Kvinnorna i Särebrands (2010) undersökning måste, likt de kvinnor Samuelsson (2005) intervjuat, exempelvis ofta stå till svars för sin tro och för sin sjal. Särebrand (2010) menar att kvinnorna själva inte ser

någon konflikt mellan att bära själ och samtidigt vara aktiva yrkeskvinnor, men de attityder de möter på sina arbetsplatser sätter ofta denna uppfattning på prov.

Yngwe (2003) har undersökt hur sjalbärande kvinnor blir bemötta i det svenska samhället och hur de upplever sin situation. Även i Yngwes (2003) studie framkommer hur kvinnorna ofta bemöts utifrån stereotypa uppfattningar om muslimska kvinnor och att de ofta får stå till svars för sin tro. Precis som i Särebrands (2010) studie beskrivs situationen på arbetsmarknaden som särskilt problematisk; kvinnorna upplever att deras kunskaper och kompetens blir ifrågasatt och att presumtiva arbetsgivare ofta uttrycker en rädsla för att de inte ska kunna utföra sina arbetsuppgifter.

Metod

I detta kapitel redogör vi för den valda metoden samt presenterar våra respondenter.

Undersökningsstrategi

Vi har valt ett kvalitativt tillvägagångssätt för denna studie då vi har velat komma åt en helhetsbild av den situation vi ämnat undersöka. Enligt Johannesen & Tufte (2003) har all mänsklig handling och interaktion en meningsdimension, alltså de inblandade individernas egna uppfattningar och tolkningar av en viss situation. Det är just denna meningsdimension som vi velat komma åt hos våra respondenter.

Enligt Kvale (1997) är den stora fördelen med kvalitativa intervjuer deras öppenhet. Den kvalitativa forskningsintervjun är ett samtal mellan två parter om ett tema av ömsesidigt intresse (Ibid.). Detta har vi själva tagit fasta på i vårt val av kvalitativa intervjuer som undersökningsstrategi. Den semistrukturerade intervjuformen som vi använt oss av har gett oss möjlighet att undersöka det vi ämnat utan att för den sakens skull gå miste om de inblickar i temat som våra respondenter kunnat bidra med.

Metoder och tekniker

Vi har genomfört intervjuer som vi spelat in och sedan transkriberat innan analys.

Vi har använt oss av semistrukturerade intervjuer, och tillåtit avvikelser och följdfrågor. Därför har intervjufrågorna (se Bilaga 1) formulerats utifrån de teman som är mest relevanta till syfte och forskningsfrågor. Vårt val av den semistrukturerade metoden var

naturlig eftersom vi vill få respondenterna att svara utifrån egna referensramar. Därför har vi också försökt ställa så öppna frågor som möjligt.

Under intervjuerna har vi strävat efter att vara så neutrala som möjligt och visa intresse till respondenternas berättelser. Vi har också strävat efter att bygga en god relation med respondenterna. Detta, menar vi, bidrog till en god och trygg atmosfär vilket hjälpte respondenterna att uttrycka sina upplevelser på ett bra sätt.

Genomförandesteg

Vi började med att ta kontakt med kvinnor i vår bekantskapskrets som passade in på undersökningens urvalskriterier.

En kvinna som en av oss känner sedan innan kontaktades via e-post. Hon fick information om studiens syfte och hennes rättigheter som respondent och tackade ja till intervju. Genom henne fick vi också kontakt med en annan kvinna som inte hade möjlighet att träffas men kunde ställa upp för intervju genom att svara på intervjufrågorna genom e-post.

De tre resterande respondenterna känner vi också genom arbete eller privat och dessa kontaktades via telefon där de fick information om uppsatsarbetets syfte och de rättigheter de har som respondenter (se Bilaga 2 för ett exempel på den information vi gett till våra respondenter).

Vi genomförde sedan semistrukturerade intervjuer som varade runt en timme. Intervjuerna spelades in med mp3-spelare, med respondenternas medgivande. De utvalda respondenterna intervjuades enskilt. Vi förde även anteckningar under intervjuerna för att på så vis få en helhetsbild av respondenternas berättelser, både det visuella och det som sades.

Intervjuerna hölls på platser som bestämdes av respondenterna själva, då vi antog att detta skulle dels, rent praktiskt, underlätta för dem och dels tillåta dem att välja platser där de själva känner sig bekväma och trygga.

Sammanlagt genomfördes alla intervjuer inom loppet av fyra veckor. Intervjuerna transkriberades direkt efter genomförandet. Efter detta sammanställdes och analyserades materialet.

Urval

Kriterierna för våra respondenter har varit att de ska vara kvinnor, nutida eller före detta högskolestuderande och bära själ. Vi har inte tagit någon hänsyn till exempelvis ursprungsland eller ålder. Vissa presumtiva respondenter som vi kommit i kontakt med genom personer i vår bekantskapskrets har vi varit tvungna att välja bort då praktiska skäl, som exempelvis tidsbrist eller geografiskt avstånd, omöjliggjort deras deltagande.

Valet att inrikta oss mot just högskolestuderande hänger samman med det faktum att då vi inför detta uppsatsarbete sökt litteratur, och hittat studier med ett liknande tema som vårt, har dessa enbart varit inriktade på yngre personer. Vi tyckte därför att det vore intressant att undersöka vuxna personers erfarenheter inom utbildningsväsendet, för att se om samma frågor och problematik kan finnas även där.

Vi valde att hålla antalet respondenter ganska litet då vi, genom vårt kvalitativa tillvägagångssätt, ändå fått en stor mängd data, som med hänsyn till denna uppsats omfattning kan anses tillräckligt.

Urvalsgrupp

De fem intervjuade kvinnorna är alla, eller har varit, högskolestuderande. I det följande uppträder de under fiktiva namn (se även "Etiska ställningstaganden"). Inte heller namn på lärosäten nämns.

Jamila är 36 år, etnisk svensk, och arbetar på förskola. Hon har burit själ i elva år. Hon läser till förskollärare på högskolan.

Nadia är 34 år och kommer ursprungligen från Marocko. Hon arbetar som undersköterska och har burit sjal i sex år. Hon studerade tidigare till förskollärare.

Hayat är 27 år. Hon kom till Sverige i unga år från Somalia. Hon har burit sjal i tre år och läser en naturvetenskaplig masterutbildning.

Rajaa är 28 år, född i Sverige, till föräldrar från Pakistan. Hon läser för tillfället till förskollärare, och har tidigare en masterexamen i ekonomi. Hon har burit sjal i 13 år

Amal är 36 år, kommer ursprungligen från Bosnien och har burit sjal i 16 år. Hon utbildar sig till sjuksköterska inom psykiatri.

Datainsamling

Under intervjuerna tog en av oss huvudansvaret för att ställa frågor och för att leda fram diskussionen till våra teman. Vi bestämde oss innan för vem av oss som skulle ha huvudansvaret och från intervju till intervju har vi varvat detta ansvar mellan oss två.

Den av oss som inte hade huvudansvaret för att ställa frågor lyssnade och inflikade eventuellt några följdfrågor, samt antecknade icke-verbala uttryck hos intervjupersonen, till exempel kroppsspråk, miner, etc.

Tillförlitlighet och giltighet

På grund av denna studies begränsade urval kan vi inte generalisera resultatet. Vi har varit intresserade av att undersöka dessa kvinnors erfarenheter på djupet snarare än att dra generella slutsatser. Som med kvalitativa studier i allmänhet har vi således inga ambitioner att se resultaten som representativa. Vi är inte intresserade av att kunna generalisera resultaten och slutsatserna till alla sjalbärande kvinnor, utan denna studies resultat ska snarare ses som exempel på några kvinnors upplevelser av bemötande.

Studiens giltighet, att vi undersökt det vi ämnat undersöka och ingenting annat, upplever vi som tillfredsställande. Detta då valet av kvalitativ metod möjliggjorde att exempelvis ställa följdfrågor både för oss och för respondenterna, vilket inneburit att eventuella missförstånd har kunnat klaras upp.

En risk vid kvalitativa intervjuer är att respondenter ger de svar de tror att den som intervjuar dem vill ha (May, 2001). En annan risk är att vår egen tolkning av respondenternas utsagor blir felaktig. Dessa problem har vi försökt vara medvetna om och uppmärksamma på i genomförandet av denna studie. Vi har också försökt undvika dessa problem genom att ställa så öppna frågor som möjligt och, vid behov, förklara våra frågor eller be respondenterna utveckla sina svar. Allt detta för att undvika missförstånd och för att säkerställa att respondenternas upplevelser beskrivs och tolkas korrekt av oss.

Etiska ställningstaganden

I genomförandet av vår intervjuundersökning har vi tagit hänsyn till vetenskapliga principer och regler inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning (HSFR, 1999).

Informationskravet och samtyckeskravet kan anses uppfyllt då vi, genom att ge våra respondenter information om vår studies syfte och bakgrund då vi tog kontakt med dem, tydligt har informerat dem om vad deras medverkan skulle innebära. Vi har även, i kontakten med våra respondenter, betonat att deras deltagande är frivilligt och att de har haft rätt att avbryta sin medverkan.

Även konfidentialitetskravet kan anses uppfyllt då vi i denna slutgiltiga uppsats presenterar resultaten som helt avpersonifierade. Respondenterna uppträder i denna uppsats under fiktiva namn, och namn på lärosäten nämns inte heller då detta också kan möjliggöra identifiering i de fall då kvinnorna är ensamma om att bära själ på sin utbildning. Kravet på konfidentialitet har vi tagit hänsyn till vid flera tillfällen i forskningsprocessen, och fortsätter att göra så även efter uppsatsens färdigställande. Exempelvis har insamlat intervjumaterial, som inspelningar, förvarats säkert så att inga obehöriga kunnat komma åt det och efter uppsatsens godkännande planerar vi att

makulera allt insamlat material. Därmed håller vi i största möjliga utsträckning vårt löfte om anonymitet.

Även nyttjandekravet kan anses uppfyllt då vi inte använt de uppgifter vi får fram annat än i forskningssyfte.

Det finns ett etiskt problem som är ständigt närvarande i studier som, liksom vår egen, vill undersöka hur en specifik grupp behandlas eller ses som en specifik grupp. Här är själva temat i sig ett utpekande och en förstärkning av vissa människor som annorlunda – annars skulle de inte studeras (Marshall & Rossman, 2011). Denna paradox är något vi är medvetna om. Vi anser dock att kunskapen som vår studie kan antas generera väger upp denna negativa aspekt. En studie som den här ger också våra intervjupersoner möjlighet att själva få komma till tals och säga sin mening, vilket kan antas minska eventuella obehag för de enskilda individerna i relation till att bli intervjuade.

Våra egna värderingar och upplevelser är också något som har kunnat påverka våra möten med respondenterna samt det övriga arbetet med denna uppsats. Vi har strävat efter att hålla oss medvetna om dessa värderingar och den problematik som finns kring detta (se även rubriken ”Förförståelse” ovan).

Resultat

I det följande kapitlet presenteras resultaten från intervjuundersökningen, med rubriker utifrån studiens forskningsfrågor.

Bemötande från högskole/universitetslärare

Rajaa berättade att hon inte upplevde sig ha blivit bemött på något särskilt sätt från sina lärare. Hon menade att hennes upplevelse var att det inte var så mycket interaktion med lärare över huvud taget på universitetet:

"Som sagt på föreläsningarna brukar det inte vara så mycket interaktion såvida man inte frågar någonting eller sitter på första raden *skratt*, men inte så att de har särskilt mig liksom så från andra för att jag har slöja nej."

Hayat berättade att hon upplevde att hon inte blev tagen på allvar av sina lärare:

"Dom, dom tar mig inte på allvar, som att jag kanske inte har den kunskapen för den kursen /.../ När jag säger någonting det känns som, alltså, att jag inte är där, när dom andra frågar och när jag ska fråga det känns som om dom blir på ett annat humör."

Hon menade också att hon inte blev sedd på universitetet i samma grad som de andra studenterna. Hayat berättade också att hon upplevde att hon inte blev tagen på allvar av sina lärare. Detta märktes bland annat när hon ställde frågor till dem. Hon upplevde också att hon var tvungen att vara mycket bättre än de andra studenterna för att bli sedd och att hon hela tiden var tvungen att bevisa sig inför sina lärare.

Nadia har haft mycket negativa upplevelser av bemötande från lärare. Hon berättade att en lärares bemötande fick henne att hoppa av sin utbildning:

"Jag satt och antecknade, sen, han hoppade från ämne till ett annat ämne, då började han säga ord som talibaner och sen började han prata om just islam, jag tittade på honom, efter en kvart då pekade han på mig och sade 'du där, är du muslim?' /.../ Frågan lät väldigt dum, var väldigt, och kränkande från en akademiker som ska respektera folk, då sa han en jätte

konstig fråga: 'hur skulle du känna dig om du skulle undervisa icke-muslimer?' Jag var helt chockad, du vet, när du står framför en lärare och han är på universitet och akademiker."

Nadia berättade att hon efter denna händelse anmälde läraren till diskrimineringsombudsmannen. Efter detta ärende försökte hon fortsätta på sin utbildning, men hon upplevde att det var svårt att arbeta med läraren hon anmält. Exempelvis fick hon tillbaka en uppgift flera gånger, med kommentarer om vad som måste ändras för att den skulle bli godkänd av läraren. Tillslut tog Nadia med sig uppgiften till en annan lärare som sa att den definitivt var godkänd, trots att den andra läraren hade sagt nej flera gånger. Nadia berättade att hon efter det kände att det inte kommer att fungera att studera under den läraren mer, och hon avbröt sin utbildning. Hon berättade att hon idag funderar på att eventuellt återuppta sina studier, men då på distans.

Amal berättade att hon bara hade positiva erfarenheter från sina lärare och att hon upplever sig ha fått stöd från sina lärare. Bland annat hade hon fått stöd i att uttrycka sina egna åsikter vid ett seminarium. På seminariet, med 20 deltagare fick de frågan om vad de skulle gjort om de fått Bin Laden som patient. En annan student svarade att han skulle ha mördat honom, lärarna reagerade negativt på hans svar och då fick Amal möjlighet att ställa en motfråga om hur mycket kunskap de har om häxjakten på muslimer i världen, och om de reagerar lika starkt när muslimer mördas. Efter seminariet fick hon beröm av sina lärare:

"När jag gick in till mina lärare grät båda två och sa: 'Det du just sa, har redan sagt, både svenska och muslimska studenter i hela Sverige. Var alltid som du är och låt inte oss här förändra dig...'"

Jamila berättade att hon tycker sig ha blivit jättebra bemött av sina lärare. Hon berättade också att hon läser en utbildning med en interkulturell fokus:

"... den här kursen, utbildningen, heter interkulturell, så det väldigt fokus på det interkulturella, att vi ska ha utbyte av kulturer, jag har upplevt bra bemötande, lärarens stöd, mycket bra, inga fördomar..."

Hon upplevde sig inte ha blivit negativt bemött alls.

Bemötande från studiekamrater

Rajaa berättade att på hennes nuvarande utbildning där det är många grupparbeten och mycket interaktion med studiekamraterna var hennes första upplevelse att de andra studenterna tog ett visst avstånd från henne:

"Ja, det var väldigt avstånd och det var som att /.../ jag upplevde att dom inte trodde att jag kunde prata svenska, inte trodde att jag liksom kunde bidra med någonting överhuvudtaget, för att jag hade slöja..."

Hon berättade också att det fanns en distans, till exempel när de skulle hälsa på varandra. Hon berättade att ingen tog initiativet till att hälsa på henne, utan en av hennes studiekamrater som kände henne sedan innan fick säga åt de andra att hälsa även på Rajaa.

Rajaa tillade att bemötandet förändrades över tid, när de lärde känna varandra. Hon upplevde då att studiekamraterna blev mer inbjudande gentemot henne och att hon upplevde det som positivt.

Rajaa menade slutligen att hon inte tyckte sig ha haft så stora problem, utan att hon överlag hade blivit positivt och bra bemött.

Hayat, som har erfarenhet av att läsa på universitetet både med och utan sja, berättade att hon tyckte att studiekamraterna behandlade henne annorlunda efter att hon börjat bära sja. Hon berättade att för första gången i hennes liv så kom ingen fram och pratade med henne. Hon sa att hon är en mycket social person, och att alla annars alltid kommit fram och börjat prata med henne, men inte den här gången.

Hayat fortsatte också med att berätta hur hon ofta blir sist inkluderad till exempel i samband med grupparbeten.

Hon berättade att hon upplevde klassen som ganska segregerad över lag, till exempel att invandrarna umgås med varandra och utbytesstudenterna med varandra, och svenskarna för sig. Hayat berättade också att hon ibland får frågor från sina studiekamrater som ofta upplevs som provocerande:

"Det som är det jobbiga är, jag har märkt, /.../ att dom tror att vi kan, alltså att vi inte har en vilja, eller att vi kan inte säga vad vi vill, att vi, vi är någon typ av, någon vas som ligger där och är rädd att falla, /.../ dom har dålig sikt på hur kvinnor, alltså muslimska kvinnor är, dom tror att muslimska kvinnor är på ett, att dom kan säga bara ett sätt, eller dom kan inte

säga allt dom vill ha eller dom kan inte säga allt, deras åsikter, menar jag, dom kan inte säga alla sina åsikter. "

Nadia berättade att hon upplevde att alla tittade på henne första dagen på universitetet.

Hon menade att det i vissa fall blev bättre med tiden och ibland inte:

"... men vissa har ändrat sig, när vi började lära känna varandra och började prata med varandra, vissa hade samma beteende hela tiden och så/.../de som jag hade grupparbete med, de var trevliga, de koncentrerade på det vi jobbade med, inte hur vi ser ut, det tycker jag, att det så man ska göra."

Amal menade att: "Visst tittade folk lite extra men jag blev jättebra bemött". Hon berättade också att det visst fanns några kurskamrater som inte tyckte om henne, men att hon inte brydde sig om det. Hon berättade att hon också fick vänner fort.

Amal berättade att hon också upplever det som positivt att få frågor om själen:

"Det är bra att de frågar, det är tecken på deras intresse och viljan att lära sig. Nu är jag så van vid det, jag är öppen som person och välkomnar frågor av det slaget."

Hon berättar dock att hon i vissa fall fått kritik av någon studiekamrat men att det ändrats med tiden:

"... det rättade till sig när hon lärde känna mig och när de öppnade sig mot islam. Jag brukar ge dem tid och förklarar mycket. Oftast har de åtminstone ändrat sin åsikt om islam, men med slöja är det nog svårare. De tror att jag är förtryckt men när de lär känna mig ser de att så är inte fallet. De har ändå svårt att acceptera slöja som begrepp."

Amal nämnde också att hon är medveten om att hon bemöts annorlunda än de som inte bär sjal, och att det finns rasism runt omkring. Trots detta menar hon att hennes upplevelser över lag är positiva. Hon sa att hon är en kämpe av naturen och inte vill gå och gömma sig.

Jamila berättade att hon var lite orolig för hur människor på universitetet skulle reagera på henne. Hon berättade dock att oron inte infriades, till stor del för att hon inte var ensam om att bära sjal:

"Först jag kom dit, jag tänkte, jag ska vara den enda som har sjal, att det skulle vara, kännas lite, de ska titta på mig, så där, men jag går på *namn på lärosäte* och det är många som har sjal där, så jag upplevde inte att det var något speciellt att ha sjal eller nån skulle titta på mig konstigt."

Hon berättade också om ett exempel med en annan kvinna i hennes klass som i början av utbildningen uttryckt att hon tyckte att islam var konstigt. Kvinnan hade berättat att hon kom från en liten stad, och att det inte funnits några muslimer där hon jobbar eller bor, och därför tyckte hon att islam var konstigt och exotiskt. Jamila berättade att när de lärt känna varandra tyckte inte kvinnan att det var så konstigt längre.

Hon tillade också att i hennes klass har alla studenter mycket olika bakgrunder, till exempel kommer de från olika länder.

Analys

I det följande presenteras vår analys av intervjuundersökningens resultat. Som analysmetod har vi använt oss av en kvalitativ innehållsanalys där vi hittat och jämfört teman i intervjuerna med de som återfinns i Goffmans (2011/1963) teori om stigmatisering. Även annan relevant litteratur används i analysen.

Sjalen som ett stigma

Goffman (2011/1963) menar att ett stigma är ett utmärkande attribut som särskiljer en individ från normen, ett drag som inte kan undgå att uppmärksammas, och som dessutom uppmärksammas till den grad att det överskuggar de andra delarna av individens person, inklusive de likheter som faktiskt finns med de personer som tillhör normen. Då högskolemiljön kännetecknas av svenskhet som norm (SOU 2005: 56; James, 2006), kan sjalbärande menas utgöra ett stigma, på det sätt det beskrivs av Goffman (2011/1963). Detta blir också tydligt genom denna studies resultat då flera av respondenterna berättar hur de väcker reaktioner hos andra, exempelvis att människor tittar extra mycket på dem. Det gemensamma draget är, oavsett om reaktionerna är positiva eller negativa, att sjalen väcker en reaktion, kvinnorna syns på ett annat sätt än andra. Särskilt tydligt blir detta i Hayats berättelse om hur bemötandet från personer runt omkring förändrades då hon började bära sjal.

Den enda kvinnan i denna studie som inte upplevde sig bli uttittad var Jamila. Hon berättade dock att hon inför sin första dag på universitetet kände en viss oro för hur hon skulle bli bemött, vilket kan tolkas som en medvetenhet om att sjalen ändå kan ligga till grund för särbehandling och stigmatisering. Hon berättade också att den högskola hon läser på är mycket mångkulturell och att många andra kvinnor där bär sjal. Detta kan antas innebära att svenskhet som norm och dess attribut (så som avsaknad av sjal) är delvis upplöst och därigenom också stigmat.

Rajaa, Nadia, och Amal berättade att vissa negativa bemötanden förändrades över tid till att bli mer positiva. Till exempel berättar Rajaa hur hon i det första mötet med sin nya studiegrupp märkte ett visst avståndstagande från sina studiekamraters sida, men som hon sedan kom att lära känna bättre och få bra och positiv kontakt med. Goffman (2011/1963) beskriver hur normala personer i vissa fall kan komma att bli mer positivt inställda gentemot personer som bär på ett stigma genom just familiaritet med dem. Det går att anta att den fördjupade kontakten mellan Rajaa och medlemmarna i hennes studiegrupp kan ha utgjort en möjlighet för hennes studiekamrater att få ett perspektivskifte likt det Goffman (2011/1963) beskriver. Även Otterbeck & Bevelander (2006) pekar på hur personer som känner någon som är muslim personligen blir mer toleranta gentemot muslimer överlag. Intressant är också hur Amal instämmer i att bemötandet i vissa fall förändras över tid, exemplifierat i att studiekamraternas inställning till islam i allmänhet ändrades, men att när det gällde just sjalen var det väldigt svårt. Denna utsaga tyder möjligen på att sjalens stigma inte enbart består i att få personer i högskolemiljön bär den. Stigmat består även i vad sjalen symboliserar i en kontext där den inte är norm.

Från stigma till stereotyp och andrafiering

Goffman (2011/1963) tar också upp detta med ett stigmas symbolvärde då han beskriver hur stigma kan förstås som ett attribut som står i relation till ett mönster, en stereotyp. Således kan sjalen som ett stigma ses som ett attribut som står i relation till stereotyper om muslimska kvinnor.

Den stereotypa muslimska kvinnan är alltid passiv och underordnad, okunnig och förtryckt. Hon utmålas ofta som ett offer (Yngwe, 2003; Samuelsson, 2005; Borevi & Strömblad, 2004; SOU 2005:56). Denna stereotyp kan även skönjas i respondenternas berättelser om hur de blivit bemötta. Rajaa och Amal gav exempel på hur människor omkring trodde att de var förtryckta, tvingade att bära sjal, inte kunde prata svenska eller bidra med någonting i studiearbetet. Hayat beskrev exempelvis hur hon inte upplevde sig bli tagen på allvar av sina lärare och fick provocerande frågor från sina studiekamrater som tydde på föreställningar om att hon inte hade någon egen vilja eller

möjlighet att uttrycka sina åsikter. Yngwe (2003), Samuelsson (2005) och Särebrand (2010) ger också exempel på hur muslimska kvinnor ofta möter dessa föreställningar om sig själva, i stor likhet med kvinnorna i denna studie.

Här blir det tydligt hur vissa av respondenterna, i en miljö där svenskhet, och de attribut som tillhör den, är norm (SOU 2005:56; James, 2006), genom sitt självbärande stämpas som annorlunda. När denna stigmatisering väl har skett behandlas de ofta utifrån det som stigmat och den medföljande stereotypen signalerar till de människor de interagerar med. Kvinnorna kan alltså menas bemötas till stor del utifrån sin roll som stigmatiserade och annorlunda. Kvinnorna reduceras, genom sina stigmat, till de stereotyper som detta förknippas med, och de många likheter med människorna runt omkring de faktiskt besitter ignoreras. Kvinnorna kan genom denna process menas bli en synlig och tydlig Andra, ett avvikande 'de' som ställs mot det normala 'vi'.

Ett annat exempel är hur Hayat beskrev hur hon behandlas annorlunda än sina studiekamrater av sina lärare. Hon berättade att hon måste vara bättre än alla andra för att bli sedd och erkänd av sina lärare. Detta, att ständigt behöva bevisa sig, kan antas härröra från det faktum att hon bär på ett stigma som tyder på en stereotyp som står i motsats till just kunskapsmässig och intellektuell kompetens. Hon passar inte in i bilden av en duktig naturvetenskaplig masterstudent och måste därför arbeta extra hårt för att bevisa sig duglig.

Stigmats konsekvenser

En viktig poäng när det gäller stereotyper är att de, förutom att definiera människor genom några få attribut, alltid innefattar en maktrelation (Hall, 1997). Det är gruppen som har makten som får definiera vad som är normen, och därigenom vilka som är avvikare (Ibid.).

Detta ojämna maktförhållande mellan de normala och de stigmatiserade kan leda till fenomen som diskriminering och särbehandling (Hall, 1997; Goffman, 2011/1963). Även i denna studies resultat finns exempel på detta som i Nadias berättelse om hur hon konfronterades av sin lärare på ett kränkande sätt. Intressant att notera är att läraren inte

kritiserade hennes själ, utan snarare inriktade sig på inbillade värderingsmotsättningar då han frågade henne vad hon skulle tycka om att undervisa icke-muslimer. Cooke (2007) menar att muslimer i västvärlden på senare år har fått ta rollen som den Andra, vilket innebär att de ständigt utmålas i motsatsförhållande till de som representerar normen. Muslimska kvinnor specifikt har i denna situation blivit muslimernas eller islams synliga representanter (Ibid.). Genom sin själ blir alltså Nadia en synlig representant för islam och förväntas av sin lärare kunna stå till svars för inbillade motsättningar mellan de muslimska Andra och den svenska normen. Även Samuelsson (2005) och Särebrand (2010) ger exempel på självbärande kvinnors berättelser om hur de förväntas stå till svars både för sin religion och för muslimers handlingar i allmänhet. I exemplet med Nadia är läraren en tydlig representant för den normbärande gruppen, som har makten att definiera vad som är normalt och avvikande, då läraren, genom sina handlingar, pekar ut Nadia som en representant för de Andra. Händelsen med Nadia kan också ses som ett exempel på den rasifierade profilering inom utbildningsväsendet som James (2006) beskriver.

Att hantera stigmat

Goffman (2011/1963) beskriver olika sätt som de stigmatiserade väljer att hantera och reagera på sin situation; den stigmatiserade individen kan välja att (försöka) avlägsna sitt stigma, att trots stigmat försöka leva så som individer i den normala gruppen gör eller avskärma sig helt från kontakter med de normala. Ett annat alternativ för den stigmatiserade individen är att hitta egna tolkningar av verkligheten; att låta de egna värderingarna bli norm.

Att avlägsna stigmat framstår inte som ett aktuellt alternativ för några av denna studies respondenter. Detta eftersom de, trots de motgångar de mött, fortfarande bär själ.

En av respondenterna, Nadia, kan ha menats valt att avskärma sig från kontakten med de normala i det här avseendet, då valde hon att hoppa av från sin utbildning. Goffman (2011/1963) beskriver att de stigmatiserade ofta måste välja mellan att passivt ta emot det negativa beteendet eller aktivt slåss för sin rätt. Det senare alternativet kan många gånger leda till ännu värre repressalier från den normala sidan. Detta kan menas vara

precis det som skedde då Nadia, efter att hon har anmält sin lärare, upplevde sig orättvist behandlad angående betygsättning. Hennes funderingar kring att eventuellt läsa färdigt sin utbildning på distans i framtiden kan också tolkas som ett sätt att försöka minimera effekten av hennes stigma genom att minska kontakten med de normala.

I ett annat exempel utgör lärare istället ett stöd för en respondent; när Amal väljer att uttrycka sina egna åsikter, trots att dessa skiljer sig från studiekamraternas, under ett seminarium får hon stöd och medhåll av sina lärare efteråt. I denna utsaga kan lärarna menas ta rollen av "de visa", alltså personer som tillhör den normala gruppen men som uttrycker sympati och öppenhet gentemot en stigmatiserad individ (Goffman, 2011/1963). Att få medhåll från sina lärare blir i den här situationen något som hjälper Amal att hantera sitt stigma genom att våga ta plats i alla fall.

Flera respondenter menade att deras upplevelser av bemötande överlag ändå positiva. Exempelvis menade Rajaa att hon trots något negativt exempel tycker att hon överlag blivit bra bemött. Amal nämnde exempel på negativt bemötande, men också att hon tycker att attityder gentemot kvinnor med själ överlag har blivit bättre. Hon tillade också att hon är en kämpe av naturen och inte vill gå och gömma sig även om människor bemöter henne illa. Hon sa också att de som är positivt nyfikna och öppet inställda kommer fram och frågar och att de som inte gör det ändå inte är viktiga. Hayat verkar vara av en liknande åsikt då hon, trots många exempel på att bli annorlunda och negativt bemött av både lärare och studiekamrater, menade att hon väljer att ändå se det positiva. Dessa respondenter har definitivt valt, att trots sitt stigma, leva sitt liv som alla andra. Vissa av deras utsagor som till exempel att de väljer att se det som är positivt, eller att de som har trångsynta åsikter ändå inte är viktiga, kan också tänkas vara ett exempel på det Goffman (2011/1963) beskriver när han talar om hur en stigmatiserad individ delvis bryter med verklighetens norm och istället låter sina egna värderingar bli norm. Den stigmatiserade individen kan då komma att uppfatta det som att det är han eller hon själv som är normal och att det istället är de andra som är avvikande. Att vara öppen och tolerant kan tänkas vara norm enligt respondenterna och de som uttrycker negativa eller trångsynta åsikter blir således de som i detta omvända förhållande blir de avvikande.

Bortom stigmat

Jamila särskiljer sig från alla de andra respondenterna i det att hon är odelat positiv i beskrivningen av sina upplevelser. Andra studier med samma utgångspunkt som denna; att beskriva muslimska kvinnors upplevelser, ger inte heller exempel på erfarenheter som liknar Jamilas (se Samuelsson 2005; Yngwe 2003). Kvinnorna i Särebrands (2010) studie ger exempel på positiva erfarenheter av bemötande inom arbetslivet, men ingen av kvinnorna uttrycker sig lika odelat positivt som Jamila, erfarenheterna är alltid blandade. Att Jamila inte upplever sig bli annorlunda behandlad på något sätt vare sig av sina lärare eller av sina studiekamrater kan möjligtvis ha att göra med det faktum att det lärosäte hon läser vid, av henne själv, beskrivs som mångkulturellt. Hon är också den enda respondenten i denna studie som inte är ensam om att bära sjal på sin utbildning. Dessa faktorer kanske bidragit till att hon upplever sig ha blivit bra bemött från alla.

Slutsatser

I det följande besvaras studiens forskningsfrågor, utifrån resultaten och analysen av dem, även vårt antagande diskuteras.

Hur upplever de självbärande kvinnorna att högskole-/ universitetslärare bemöter dem?

Kvinnornas upplevelse från sina lärare var starkt skiftande. Å ena sidan uttrycker vissa av dem sig odelat positivt om sina lärares bemötande; lärarna uppfattas som rättvisa och stödjande. Å andra sidan handlar det starkast negativa bemötandet om hur Nadia blev konfronterad och kränkt av sin lärare. Även Hayat beskriver delvis sina lärare negativt, bland annat att de inte tar henne på allvar. Rajaa påpekade att det var väldigt lite interaktion med lärarna överhuvudtaget, vilket inte gjorde att hon upplevt något särskilt bemötande från dem alls. Upplevelserna av lärarnas bemötande kan menas härröra från det maktförhållande en lärare alltid har gentemot en studerande, något som den begränsade interaktionen i sig är ett tecken på; läraren representerar normen, och väljer därefter om de vill inta en stödjande roll, i formen av de visa, eller en fördömande och normerande roll som i exemplet med Nadia.

Hur upplever de självbärande kvinnorna att deras studiekamrater bemöter dem?

Respondenternas upplevelse av sina studiekamraters bemötande präglades av återhållsamhet och distans till en början. Alla respondenter utom Jamila upplevde att folk tittade extra på dem, men att bemötandet förändrades med tiden när de har lärt

känna varandra. Hayat upplevde att hennes klass var segregerad överhuvudtaget och klassen blev mer och mer indelad i små sociala grupper. Detta tyder på att en ökad kontakt och social samvaro, i vissa fall, men inte alltid, leder till minskad stigmatisering.

Diskussion av vårt antagande

Utifrån studiens resultat går det att se att vårt antagande kan menas vara till största delen riktigt. Alla respondenter, utom Jamila, har upplevt sig bli annorlunda behandlade under sina studier på högskolan. Respondenternas upplevelser är också både positiva och negativa vilket är i linje med vårt antagande.

Diskussion

Resultat

Arbetets problemställning har lett till resultat som lyfter fram att sjalbaraende kvinnor ibland bemöts annorlunda och negativt. Resultatet belyser en företeelse som är en verklighet för de kvinnor som möter detta varje dag. En begränsning i arbetets problemställning är att det utifrån den, i sin beskrivande och undersökande form, inte går att förklara skillnaden mellan de kvinnor som har positiva upplevelser och de som har negativa upplevelser (se vidare under rubriken "Framtid" nedan).

Vår intention var att försöka ge en bild av våra respondenters egna personliga upplevelser av sin situation. Denna studie uppvisar, genom detta, likheter med de resultat som presenterats i liknande studier (se exempelvis Särebrand, 2010; Samuelsson, 2003 samt Yngwe, 2003). Dessa likheter blir särskilt intressanta i ljuset av Otterbeck & Bevelanders (2006) slutsats att högutbildade kvinnor ofta har ett mer tolerant förhållningssätt gentemot muslimer (se vidare under "Bakgrund" ovan). Våra respondenter kan ju, i egenskap av högskolestuderande, tänkas ha mött just många högutbildade kvinnor. Trots detta finns det alltså exempel på negativt bemötande. Det verkar som om högutbildade kvinnor kanske kan menas ha ett bättre förhållningssätt än andra, men långt ifrån perfekt.

Vi anser att resultaten från denna studie kan ge kunskap om de villkor sjalbaraende kvinnor ibland kan komma att möta inom högre utbildning. Denna kunskap är viktig för alla som arbetar inom utbildningsväsendet, inte minst då studiens slutsatser visar på att maktförhållandet mellan, i det här fallet, lärare och studenter verkar leda till att lärarna har möjlighet att välja om de vill vara en del av den normgivande gruppen eller uttrycka ett stöd för de som ibland hamnar utanför.

Det verkar troligt att samma makt som lärarna, utifrån denna studies resultat kan menas ha, besitter också annan personal inom utbildningsväsendet, däribland studie- och yrkesvägledare. Därför blir kunskap från denna, och liknande studier, värdefull då en

medvetenhet om hur situationen kan se ut ger en möjlighet för de verksamma inom utbildningsväsendet att hålla sig medvetna om detta och på så vis undvika att själva vara en del av problemet. För studie- och yrkesvägledare leder denna ökade medvetenhet förhoppningsvis också till att eventuella berättelser om liknande förhållanden från vägledningssökande tas på allvar och inte avfärdas som överdrifter eller liknande. Detta är viktigt då det är sannolikt att negativt bemötande från lärare och studiekamrater, som att bli extra hårt bedömd eller inte inkluderad i grupparbeten, inte enbart påverkar individen på ett personligt, emotionellt plan utan också får effekt på studieresultat.

Metod

Valet av kvalitativ metod för denna studie upplever vi som tillfredsställande då denna metod tillät oss att få en djup insikt i respondenternas berättelser. Vi tycker att metoden passade väldigt bra till vårt syfte, vi kunde också få svar på forskningsfrågor. Vi anser i efterhand att vårt val av kvalitativa intervjuer var bra.

En kvantitativ metod hade kunnat vara intressant då en sådan studie skulle kunna ha undersökt och gett en bredare överblick kring hur många sjalbärande kvinnor som upplever sig ha blivit annorlunda bemötta, men vi får aldrig veta hur kvinnorna hanterade dessa bemötanden, eller hur negativt eller positivt bemötande blir synligt. Den kvalitativa metod som nu används ger inte samma möjlighet till representativa och generaliserbara resultat, men ger istället en detaljerad inblick i hur dessa erfarenheter ser ut. Vi anser att studien, i sin nuvarande form, lyfter fram respondenternas enskilda röster.

Framtid

Vi tycker att det skulle vara intressant att se fler studier på samma tema men med ett mer jämförande syfte som kan bidra med insikt i varför vissa kvinnor har positiva

upplevelser och vissa negativa. Studier som försöker identifiera förklaringsfaktorer till denna skillnad skulle vara mycket givande.

Eller kan det, som Otterbeck & Bevelander (2006) tycks ha visat, finns en skillnad i bemötande från kvinnor respektive från män? Eller kanske en skillnad i bemötande mellan olika ämnesinstitutioner? Det skulle vara intressant att se studier som kanske tittar närmare på vilka attityder, gentemot muslimer och andra minoriteter, som generellt finns hos studerande inom högskolan.

Det skulle också vara intressant att se studier som undersöker det här temat, som har en stor bredd, utifrån andra perspektiv och andra teoretiska ansatser.

Referenser

I det följande återfinns uppsatsarbetets litteraturförteckning och andra nätreferenser, under motsvarande rubriker.

Litteratur

Abu-Lughod, Lila (2007). ”Rädda de muslimska kvinnorna eller stå på deras sida?” i Boström, Donald. (2007). *Salam. Om krig, fred och islam*. Malmö: Bokförlaget Arena.

Amghar, Samir, Boubekur, Amel & Emerson, Michael (2007). ”Introduction” i Amghar mfl. (red) (2007). *European Islam: the challenges for society and public policy*. Brussels: Center for European Policy Studies.

Amiriaux, Valérie (2007). ”The Headscarf Question: What is really the issue?” i Amghar mfl. (red) (2007). *European Islam: the challenges for society and public policy*. Brussels: Center for European Policy Studies.

Borevi, Karin & Strömblad, Per (2004). ”Kategorisering och integration – en introduktion” i *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen. (SOU: 2004: 48). Stockholm: Fritzes

Brömssen, Kerstin von (2003). *Tolkningar, förhandlingar och tystnader: elevers tal om religion i det mångkulturella och postkoloniala rummet*. Avhandling, Göteborgs Universitet.

Choudhury, Tufyal (2007). ”Muslims and Discrimination” i Amghar mfl. (red) (2007). *European Islam: the challenges for society and public policy*. Brussels: Center for European Policy Studies.

Cooke, Miriam (2007). ”The Muslimwoman” *Contemporary Islam* 2007:1, s. 139-154.

- Förenta nationerna (1987). *FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna*. Stockholm: Brevskolan.
- Goffman, Erving (2011/1963). *Stigma: den avvikandes roll och identitet*. 3. uppl. (Originalutgåva 1963). Stockholm: Norstedts.
- Hall, Stuart, (1997). "The Spectacle of the 'Other'" i Hall, Stuart (red.) *Representation – cultural representations and signifying practices*. London: Sage Publications Ltd.
- HSFR (1999). *Etikregler för humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning: Forskningsetiska principer i humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Antagna av humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet i mars 1990, reviderad version april 1999. [rev. vers.] Stockholm: Vetenskapsrådet.
- James, Carl E (2006). "Rasifierad profilering och utbildning av ungdomar med minoritetsbakgrund" i Sawyer & Kamali (red) (2006). *Utbildningens dilemma: demokratiska ideal och andrafierande praxis*. Rapport från Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering (SOU: 2006: 40). Stockholm: Fritzes
- Johannessen, A. & Tufte, PA. (2003). *Introduktion till samhällsvetenskaplig metod*. Malmö: Liber.
- Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- May, Tim (2001). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Marshall, Catherine & Rossman, Gretchen B. (2011). *Designing qualitative research*. 5. uppl. Thousand Oaks, California: Sage Publications Inc.
- Mella, Orlando och Palm, Irving (2009). *Mångfaldsbarometern*. Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Otterbeck & Bevelander (2006). *Islamofobi – en studie av begreppet, ungdomars attityder och muslimska ungdomars utsatthet*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Samuelsson, Jan (2005) "Muslimska kvinnor i svenskt samhällsliv" i Samuelsson, Jan & Fauzi, Sanaa (2005). *Kvinnornas islam*. Linköping: Muslimska kvinnors förlag. SOU: 2005:56. *Det blågula glashuset- strukturell diskriminering i Sverige*. Betänkande av utredningen om strukturell diskriminering på grund av etnisk eller eligiös tillhörighet. Stockholm: Fritzes

Särebrand, Emelie (2010). *Identitet bland yrkesverksamma muslimska kvinnor med slöja*. Examensarbete, Malmö Högskola.

Yngwe, Louise (2003). Blixt, Johanna mfl. (2003). *Att bli placerad i ett fack: bemötandets påverkan på individens livsvillkor och identitet : en antologi från Samhälls- och kulturanalys år 2003*. Norrköping: Linköpings univ., ITUF.

Nätreferenser

Sveriges Radio (2009). ”Vem är den andre i Europa”. Radioprogram, Sändningsdatum 2009-12-25. Tillgänglig på:

http://www.sr.se/laddahem/podradio/SR_p1_kino_091225060033.mp3 (Hämtdatum 2011-03-01).

Bilaga 1

Intervjumanual

Bakgrundsfrågor

Namn?

Ålder?

Eventuellt hemland?

Hur länge har du burit sja?

Frågor kring bemötande

Kan du berätta om din första dag på universitetet?

Hur blev du bemött?

Hur blev du bemött av dina lärare?

Hur blev du bemött av dina kurskamrater?

Hur skulle vilja att kontakter med lärare skulle fungera?

Hur skulle du vilja att kontakter med kurskamrater skulle fungera?

Hur upplever du som student att få frågor om att du bär slöjan?

Har bemötandet förändrats med tid?

Är ni flera som bär på sja? Har ni diskuterat era upplevelser tillsammans.

Upplever du att du blir bemött annorlunda mot de kvinnor som inte bär sja?

Vill du tillägga något?

Bilaga 2

Exempel på information vi gett till respondenter

Det följande är ett exempel på den information som gavs till respondenterna via e-post, telefon och sedan också i person då vi möttes upp för att göra intervjun. Tid och plats fick respondenterna bestämma själva som nämnts ovan.

Vi har valt att skriva om självbärande kvinnors upplevelser av bemötande på högskolan. Vi tänker oss att vi ska intervjua ca 5 kvinnor totalt.

Ditt medverkande är helt frivilligt, och du kan avbryta när som helst under intervjun om du önskar. Säg också till om du undrar något kring frågorna, och känn att du kan tala fritt om dina upplevelser.

I den slutliga uppsatsen kommer du att vara helt anonym, efter att vi har blivit godkända raderar vi också inspelningen som vi gör nu.

Du får gärna höra av dig till oss efter intervjun om du kommer på någonting du vill tillägga eller om du har något du undrar över.